

Ivo Perić

Zagreb

UDK 37.01:34](497.5)''1939/1941''

Primljeno: 2007. godine

Pregledni članak

ŠKOLSKI NORMATIVNI AKTI I STANJE ŠKOLSTVA U BANOVINI HRVATSKOJ (1939. – 1941.)

Banovina Hrvatska – kao dio Kraljevine Jugoslavije – okupila je unutar sebe većinu hrvatskoga naroda. Imala je znatnu autonomiju. Njene autonomne nadležnosti odnosile su se i na školstvo. U ovom se članku predstavljaju školski normativni akti i statistički podaci o osnovnim, srednjim i visokim školama iz razdoblja postojanja Banovine Hrvatske.

Ključne riječi: *normativni akti, školstvo, povijest školstva, Banovina Hrvatska, 1939.-1941. godine*

1. Nastanak, teritorijalni opseg i značenje Banovine Hrvatske

Politička borba za rješenje *hrvatskoga pitanja* u prvoj jugoslavenskoj državi, koju je vodio hrvatski seljački pokret (uobličen u Hrvatskoj seljačkoj stranci¹) pod rukovodstvom Stjepana Radića, nastavljena je – nakon Radićeve smrti² – pod rukovodstvom Vladka Mačeka, Radićeva dugogodišnjeg bliskog suradnika.

Maček je, u skladu s državotvornom koncepcijom Stjepana Radića, zahtijevao preuređenje jugoslavenske države na temelju jednakopravnosti svih naroda u njoj i njena konfederativnog (ili federativnog) ustroja. Kralj Aleksandar nije želio odstupiti

¹ Ta se stranka zove tako od 1925. Najprije se zvala: *Hrvatska pučka seljačka stranka* (1905. – 1920.), potom: *Hrvatska republikanska seljačka stranka* (1920. – 1925.). Njeni su osnivači i vođe – s obzirom na to da je *seljaštvo* sačinjavalo više od 85% hrvatskog stanovništva – smatrali da je seljaštvo *narod*, a ne stalež, i da je kao takvo, politički organizirano, pozvano da se bori za svoje sveukupne narodne potrebe i interese. Za pripadnike ostalih slojeva hrvatskoga društva, koji su slijedili politiku hrvatskog seljačkog pokreta, isticali su da su na pravom putu, nošeni sviješću o svojim seljačkim korijenima i dužnošću služenja težnjama svoga naroda.

² Stjepan Radić je umro 8. VIII. 1928. od posljedica atentata, koji je izvršen 20. VI. te iste godine na hrvatske oporbene poslanike u državnom parlamentu u Beogradu. Taj atentat (u kojemu su ubijena dva hrvatska poslanika: Pavle Radić i Đuro Basariček, i teško ranjena tri hrvatska poslanika: Stjepan Radić, Ivan Pernar i Ivan Grandža) doživljen je u Hrvatskoj kao atentat na čitav hrvatski narod. O političkom djelovanju HSS i njena vođe Stjepana Radića v. pobliže podatke u ovim historiografskim djelima: Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1999.; Zvonimir Kulundžić, *Atentat na Stjepana Radića*, Zagreb, 1967.; Ivan Mužić, *Stjepan Radić u Kraljevini SHS*, Zagreb, 1988.; Ivo Perić, *Stjepan Radić 1871. - 1928.*, Dom i svijet, Zagreb, 2003.

od koncepta unitarne države s centralističkim sustavom i srbijanskom prevlašću, te se – okrivljujući političko višestranačje za postojeću nestabilnost u državi – opredijelio za svoje *apsolutističko vladanje*, koje je uveo 6. siječnja 1929. Ukinuvši ustav i imenovavši samo sebi odgovornu vladu, on je i dotadašnji naziv države: *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca* zamijenio nazivom: *Kraljevina Jugoslavija*. I dotadašnju administrativno-teritorijalnu podjelu države na 33 oblasti zamijenio je novom administrativno-teritorijalnom podjelom na 9 banovina. Hrvatski nacionalni prostor bio je otada još izrazitije isparceliziran: nalazio se u sastavu šest banovina (Savskoj, Primorskoj, Dravskoj, Dunavskoj, Drinskoj i Zetskoj). Političke stranke, kao i nacionalne zastave i nacionalni grbovi, bili su zabranjeni. Javno su se mogli isticati jedino državna, jugoslavenska zastava i grb Kraljevine Jugoslavije.³

Istražni zatvori i kaznionice bili su puni političkih zatvorenika. Budući da je među Hrvatima bilo najviše oporbenjaka, oni su bili i najbrojniji među zatvorenicima. Postupci policije u fazi istrage bili su vrlo surovi. Uhićenici su izlagani raznim oblicima torture kako bi od njih bila iznuđena priznanja i onoga što nisu govorili ili počinili protiv vladajućeg poretka. Posebno je okrutan postupak bio prema uhićenicima, osumnjičenim za komunističku djelatnost i pripadnost ilegalnim komunističkim organizacijama. Svim političkim uhićenicima sudilo se na osnovi drastičnih odredaba *Zakona o zaštiti države*. Kao politički osumnjičenik u to vrijeme monarhističke diktature dva je puta bio uhićen i Vladko Maček: prvi je put zadržan u zatvoru od 22. prosinca 1929. do 14. lipnja 1930.; drugi je put – presudom *Sudskog vijeća Suda za zaštitu države* u Beogradu od 29. travnja 1933. – osuđen na 3 godine strogog zatvora.⁴

Monarhistička diktatura u Kraljevini Jugoslaviji formalno je ukinuta oktroiranim ustavom 3. rujna 1931., a stvarno je trajala sve do smrti kralja Aleksandra 9. listopada 1934. Budući da je prijestolonasljednik Petar II. Karađorđević, kraljev najstariji sin, bio još maloljetan i kao takav nije mogao preuzeti vladarsku vlast, umjesto njega je ovlasti kralja u Kraljevini Jugoslaviji preuzelo tročlano Namjesništvo u sastavu: Pavle Karađorđević (stričević ubijenog kralja Aleksandra), Radenko Stanković i Ivo Perović.⁵ Namjesništvo je nastavilo politiku kralja Aleksandra izjavivši da Kraljevina Jugoslavija i unutar sebe i u svojim odnosima s drugim zemljama zadržava dotadašnji smjer i da nitko ne treba očekivati bilo kakve promjene do punoljetnosti prijestolonasljednika.

Hrvati su s pravom priželjkivali promjene, ističući da *hrvatsko pitanje* traži odgovarajuće rješenje, koje je ne samo u interesu Hrvatske, već i u interesu jugoslavenske države kao cjeline. Hrvatski seljački pokret, čije je zalaganje u tom smislu preraslo u općehrvatski nacionalni pokret, okupio je u svojim redovima gotovo sve slojeve hrvatskog društva. Njegov vođa Vladko Maček doživljavao je kao vođa cijelog

³ S obzirom na to da je srpska nacionalna zastava bila ujedno i zastava Srpske pravoslavne crkve, ona se – zbog toga – mogla javno isticati na pravoslavnim crkvama i na raznim vjersko-pravoslavnim svečanostima.

⁴ *Suđenje dru Vladku Mačeku*, Zagreb, 1933., 3.

⁵ Glavnu je riječ u tom Namjesništvu imao Pavle Karađorđević, koji je predstavljan kao *knez-namjesnik*. Potpisivao se samo imenom: *Pavle*. Ostala dvojica namjesnika (Stanković i Perović) tek su formalno supotpisivala vladarske akte i pojavljivala se pred javnošću kad je to u određenim situacijama predviđao državni protokol.

hrvatskog naroda, kojega kao takvog uvažavaju i oporbene snage izvan Hrvatske. U parlamentarnim izborima 5. svibnja 1935. i 11. prosinca 1938. on je bio nositelj zajedničke izborne liste hrvatske i srbijanske *Udružene opozicije*.

Nužnost sređenja unutarnjih odnosa u Kraljevini Jugoslaviji pred sve očitijom vanjskom opasnošću za njezinu opstojnost prisilila je namjesnika kneza Pavla i Dragišu Cvetkovića, predsjednika jugoslavenske Vlade, da pregovaraju s Vladkom Mačekom, predsjednikom HSS, o rješavanju *hrvatskog pitanja*. Započeti početkom travnja 1939., ti su pregovori, s prekidima, trajali nekoliko mjeseci. U njima su, osim Cvetkovića i Mačeka, sudjelovali i eksperti objiju pregovaračkih strana. Ono, o čemu su se uspjeli dogovoriti, konstatirano je u zajedničkom tekstu, poznatom kao *Sporazum Cvetković – Maček*. Nakon što je taj *Sporazum*, kao i druge akte o njegovoj realizaciji, prihvatio namjesnik knez Pavle, ti su dokumenti 26. kolovoza 1939. i potpisani,⁶ te su od toga dana postali i primjenjivi.⁷

Sporazum Cvetković – Maček je određivao da se formira *zajednička vlada* i osnuje *Banovina Hrvatska*. U sastavu ove *Banovine* našle su se dotadašnje banovine Savska i Primorska kao i kotarevi Dubrovnik,⁸ Šid i Ilok,⁹ Derventa i Gradačac,¹⁰ Brčko, Travnik i Fojnica.¹¹ U tako prostorno definiranoj *Banovini Hrvatskoj* okupljena je *većina hrvatskoga naroda*. Izvan njezina okvira – u ostalim dijelovima Kraljevine Jugoslavije – ostalo je još 421.198 Hrvata i to: 205.987 u Bosni i Hercegovini, 121.741 u Bačkoj i Banatu, 31.227 u istočnom Srijemu, 14.172 u Boki Kotorskoj, 28.714 u Srbiji i 19.354 u Sloveniji.¹²

Bitno je istaknuti da je Banovina Hrvatska – aktom o njezinu osnivanju – dobila znatan stupanj autonomije u nizu važnih djelatnih područja. Bio je predviđen i osnutak *Sabora Banovine Hrvatske* – kao banovinskog zakonodavnog tijela – putem kojega bi se uspostavila i stanovita hrvatska državnost.

Nakon *Sporazuma Cvetković – Maček* oglasili su se i njegovi protivnici: *velikosrbi* – na srpskoj, *te frankovci* i *komunisti* – na hrvatskoj strani. Pretpostavljajući da Narodna skupština Kraljevine Jugoslavije – s obzirom na njezin stranački sastav i omjer odlučujućih snaga u njoj – ne bi prihvatila potpisani *Sporazum*, Namjesništvo ju je

⁶ Potpisali su ih čelnici pregovaračkih timova: D. Cvetković i V. Maček, te namjesnici: knez Pavle, R. Stanković i I. Perović.

⁷ O V. Mačeku kao vođi hrvatskog nacionalnog pokreta, o širini tog pokreta i o Sporazumu Cvetković - Maček v. u sljedećim knjigama: Stjepan Kranjčević, *Hrvatski seljački pokret*, Zagreb, 1937.; Maksimilijan Petanjek, *Dr. Vladko Maček vođa hrvatskog naroda*, Zagreb, 1939.; Mirko Glojnarčić, *Borba Hrvata. Kronika dvaju desetljeća političke borbe (1919. - 1939.)*, Zagreb, 1940.; Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković - Maček*, Institut društvenih nauka, Beograd, 1965.; Ljubo Boban, *Maček i politika HSS 1928. - 1941.*, I - II, Liber, Zagreb, 1974.; Ivo Perić, *Vladko Maček. Politički portret*, Golden marketing, Zagreb, 2003. – Tekst Sporazuma Cvetković – Maček i svi provedbeni akti u svezi s tim Sporazumom objavljeni su u zagrebačkim *Narodnim novinama* br. 196/1939.

⁸ Bio je dotad u okviru Zetske banovine.

⁹ Bili su dotad u okviru Dunavske banovine.

¹⁰ Bili su dotad u okviru Vrbaske banovine.

¹¹ Bili su dotad u okviru Drinske banovine.

¹² Stjepan Šlabek, *Banovina Hrvatska (26. VIII. 1939. - 10. IV. 1941.)*. *Pravno-povijesni pristup*, Ogranak Matice hrvatske, Kutina, 1991., 42.

raspustilo, najavivši da će u skoro vrijeme biti održani novi skupštinski izbori. Prvaci HSS na svom skupu, održanom 29. kolovoza 1939. u Zagrebu, ratificirali su postignuti Sporazum i odali priznanje upornosti i pregovaračkom umijeću Vladka Mačeka.

2. Banovinska školska uprava

U nadležnost Banovine Hrvatske – prema *Uredbi o Banovini Hrvatskoj* od 26. kolovoza 1939. – preneseni su poslovi “*poljoprivrede, trgovine, industrije, šuma, rudnika, građevina, socijalne politike i narodnog zdravlja, fizičkog odgoja, pravde, prosvjete i unutarnje uprave*”. Tog istog dana (26. kolovoza 1939.) namjesnici su svojim ukazom imenovali Ivana Šubašića banom Banovine Hrvatske.¹³ Bio je on pogodan odabir za tu funkciju, jer se nalazio u bliskim suradničkim odnosima i s kraljevskim dvorom i s Mačekom.

Dana 9. rujna 1939. namjesnici su donijeli *Uredbu o ustroju Banske vlasti* (u Banovini Hrvatskoj). Prema ovoj *Uredbi*, ban Banovine Hrvatske, kao čelni čovjek izvršne vlasti u povjerenoj mu Banovini, odgovoran je vladaru (namjesnicima) i Saboru Banovine Hrvatske. Zamjenik bana, s dužnosničkim nazivom: *podban*, po svom je položaju i djelokrugu “*najviši stručni i pomoćni organ bana*”.¹⁴ Banska se vlast odvija u 11 odjela (za unutarnje poslove, za prosvjetu, za pravosuđe, za seljačko gospodarstvo, za šumarstvo, za rudarstvo; za obrt, industriju i trgovinu; za tehničke radove, za socijalnu politiku, za narodno zdravlje, za financijske poslove). U okviru tih odjela mogli su postojati odsjeci i pododsjeci. Članom 7. te *Uredbe* bilo je određeno da kotarevi Šid, Ilok, Brčko, Gradačac i Derвента budu neposredno pod Bansom vlašću u Zagrebu. Radi likvidacije Banske uprave bivše Primorske banovine, kao i za upravne poslove u kotarevima Dubrovnik, Fojnica i Travnik osnovana je *Ispostava Banske vlasti u Splitu*,¹⁵ za čijeg je *povjerenika* imenovan Mate Bulić.

U Odjelu za prosvjetu Banovine Hrvatske u Zagrebu djelovali su:

- predstojnik Izidor Škorjač,
- referenti za školstvo Milko Golubić i Rudolf Orešković,

te više službenika za upravno-školske, nadzorno-školske, znanstvene, kulturne i prosvjetne poslove i to poimenično:

Franjo Ivanček, dotad suplent varaždinske gimnazije,
Ivan Jagodić, dotad učitelj pučke škole u Pagu,
Ivan Stuparić, dotad kotarski školski nadzornik u Senju,
Ivan Cerovac, dotad učitelj pučke škole u Zaboku,
Gligor Čikara, dotad učitelj pučke škole u Sisku,
Hasan Kikić, dotad učitelj pučke škole u Pisarovini,
Dinko Vukelić, dotad profesor gospićke gimnazije,
Zlatko Špoljar, dotad nastavnik građanske škole u Zagrebu,

¹³ *Narodne novine* (dalje: *NN*) br. 195, Zagreb 1939., 1.

¹⁴ Na dužnost podbana Banovine Hrvatske imenovan je Ivo Krbek.

¹⁵ *NN* br. 204/1939., 1.

Rudolf Matz, dotad nastavnik zagrebačke Glazbene akademije,
Branko Sučević, dotad nastavnik građanske škole u Zagrebu,
Josip Pavelić, dotad profesor zagrebačke III. realne gimnazije,
Tomislav Pavetić, dotad profesor zagrebačke IV. realne gimnazije,
Ljubdrag Brgić, dotad učitelj pučke škole u Odranskom Obrežu,
Ljudevit Jonke, dotad profesor sušačke realne gimnazije,
Adolf Klaić, dotad profesor osječke muške realne gimnazije,
Rudolf Reicherzer, dotad suplent petrinjske realne gimnazije.

Načelnik Odjela za prosvjetu Ispostave Banske vlasti Banovine Hrvatske u Splitu bio je Frane Torbarina, dotad profesor splitske realne gimnazije.

3. Normativni akti državnog vrha i banovinskog Odjela za prosvjetu

Školske normativne akte (u vidu naredbi, odluka, odobrenja, uputa, obavijesti i natječaja) za osnovne, srednje, više i visoke škole, kao i normativne akte koji se odnosili za oblasti znanosti, kulture i prosvjete, izdavali su: ban, podban ili predstojnik banovinskog Odjela za prosvjetu. Školske normativne akte (u vidu uredbi), važeće za neke vrste osnovnih, srednjih i visokih škola u Banovini Hrvatskoj, izdavao je – na prijedlog Vlade Kraljevine Jugoslavije¹⁶ – i državni vrh: *kraljevsko Namjesništvo*. Na ovim aktima, uz potpise članova Namjesništva, redovito se nalazio i supotpis bana Ivana Šubašića.

Namjesništvo je 28. studenog 1939. donijelo *Uredbu o prenosu prosvjete sa države na Banovinu Hrvatsku*. Tom je *Uredbom* određeno da u nadležnosti Ministarstva prosvjete Ministarskog savjeta Kraljevine Jugoslavije i dalje ostaju poslovi izrade zakonskih osnova o načelima “prosvjetne politike za cijelu državu”. Ostali školsko-upravni poslovi iz okvira autonomije Banovine Hrvatske spadaju u domenu nadležnosti ove Banovine.¹⁷

Ban Ivan Šubašić je 1. prosinca 1939. izdao *Naredbu o unutarnjem uređenju Banske vlasti*. U čl. 8. ove *Naredbe* određeno je da Odjel za prosvjetu Banske vlasti u Zagrebu ima 5 odsjeka, i to:

- Glavni odsjek,
- Odsjek za organizaciju nastave,
- Odsjek za srednje škole,
- Odsjek za pučke škole, i
- Odsjek za seljačku prosvjetu.¹⁸

¹⁶ Vlada se službeno zvala: *Ministarski savjet*. U tom *Savjetu* (Vladi) – nakon Sporazuma Cvetković-Maček – funkciju predsjednika obnašao je Dragiša Cvetković, a funkciju potpredsjednika Vladko Maček. Osim Mačeka, u tom su *Savjetu* (Vladi) bila još i 4 ministra iz redova HSS: Juraj Šutej, Ivan Andres, Josip Torbar i Bariša Smoljan.

¹⁷ *Službeni glasnik Banske vlasti Banovine Hrvatske Odjela za prosvjetu* (dalje samo: *SG*) br. 1-2, Zagreb, 1940., 69.

¹⁸ *Isto*, 76.

Deset dana kasnije, 11. prosinca 1939., ban je izdao *Naredbu o djelokrugu Odjela za prosvjetu Banske vlasti*. Prema ovoj *Naredbi*:

- *Glavni odsjek* ima 4 pododsjeka: Opći pododsjek, Pododsjek za visoke škole i znanstvene zavode, Pododsjek za umjetnost, književnost i tisak, te Pododsjek za tjelesni odgoj.

- *Odsjek za organizaciju nastave* ima u svom sastavu 3 pododsjeka: Opći nastavni pododsjek, Pododsjek za organizaciju nastave u srednjim škola, te Pododsjek za organizaciju nastave u pučkim školama.

- *Odsjek za srednje škole* sastoji se od 3 pododsjeka: Personalno-administrativni pododsjek za gimnazije i učiteljske škole, Računski pododsjek za gimnazije i učiteljske škole, te Pododsjek za personalne, administrativne i računске poslove građanskih škola.

- *Odsjek za pučke škole* ima 2 pododsjeka: Personalno-administrativni pododsjek za pučke škole i Računski pododsjek za pučke škole.

- *Odsjek za seljačku prosvjetu* bio je bez pododsjeka.¹⁹

Opći nastavni pododsjek (u Odsjeku za organizaciju nastave) obavljao je opće nastavno-pedagogijske poslove srednjih i pučkih škola, te provodio određivanje općih propisa o metodama školske obuke i odgoja, promicanje pedagogijske znanosti, sakupljanje pedagogijske literature, anketiranje o stanju školstva, izvješćivanje o stanju školstva i o pitanjima školstva u javnom tisku, izdavanje i uređivanje pedagogijskih publikacija Odjela za prosvjetu, sastavljanje skupnih statistika školstva, propisivanje odredbi o socijalnoj skrbi i o zdravstvenoj zaštiti školske mladeži, sastavljanje općih propisa o učeničkim društvima i o izvanškolskom prosvjetnom radu srednjih i pučkih škola; organiziranje komisija za socijalnu skrb školske mladeži, za učenička društva i za izvanškolski prosvjetni rad srednjih i pučkih škola; uspostavljanje suradnje s ostalim odjelima Banske vlasti u poslovima unapređivanja organizacije nastave, provođenje nadzora nad radom Naklade školskih knjiga i tiskanica Banovine Hrvatske.²⁰

Djelokrug Odsjeka za seljačku prosvjetu obuhvaćao je: proučavanje, čuvanje i promicanje narodne seljačke kulture; istraživanje stanja i potreba seljačkog obrazovanja; organiziranje komisija za pitanja seljačkog obrazovanja; otvaranje i proširivanje najpogodnijih oblika seljačkog obrazovanja; organiziranje posebnog osposobljavanja učiteljskog osoblja za rad u ustanovama seljačkog obrazovanja; pribavljanje knjiga i časopisa za seoske škole i seoske knjižnice; otvaranje i proširivanje kućanskih (domaćinskih) škola u suradnji s Odjelom za seljačko gospodarstvo; promicanje seljačke književnosti; otvaranje seoskih knjižnica, čitaonica i prosvjetnih domova; podupiranje akcija za širenje pismenosti u seoskim sredinama; podržavanje djelatnih veza prosvjetnih radnika sa seoskim kulturno-prosvjetnim ustanovama.²¹

S obzirom na to da je Banska vlast Banovine Hrvatske izdavala brojne normativne akte za razna djelatna područja u Banovini, koja je trebalo pravodobno i objaviti,

¹⁹ Isto, 86.

²⁰ *Naklada školskih knjiga i tiskanica* u Zagrebu bila je nakladnička tvrtka, specijalizirana za te poslove navedene u njezinu nazivu.

²¹ *SG...* (17), 99 - 91.

ta je Vlast – da rastereti *Narodne novine*, svoj službeni organ²² – odlučila pokrenuti poseban službeni list za područja školstva i prosvjete. U banovnoj *Naredbi o izdavanju i uređivanju Službenog glasnika Odjela za prosvjetu* od 27. veljače 1940. sadržane su sjedeće odredbe:

- Odjel za prosvjetu Banske vlasti Banovine Hrvatske u Zagrebu izdaje “svoj službeni vjesnik pod naslovom *Službeni glasnik Banske vlasti Banovine Hrvatske Odjela za prosvjetu*.”

- U tom će *glasniku* biti tiskani svi školski zakoni i propisi, kao i okružnice Odjela za prosvjetu Banske vlasti, podaci o svim osobnim i drugim promjenama u školskim i prosvjetnim ustanovama, natječaji i ostale službene informacije, kao i statistički izvještaji o stanju školstva i prosvjete.

- Na to će glasilo biti pretplaćene sve pučke, srednje, više i visoke škole, kao i školska nadzorništva u Banovini Hrvatskoj.

- Uređivanje glasila vršit će se u Općem pododsjeku Glavnog odsjeka Odjela za prosvjetu. Pretplatu će primati i glasilo otpremati Naklada školskih knjiga i tiskanica Banovine Hrvatske.²³

Prvi broj *Službenog glasnika Banske vlasti Banovine Hrvatske Odjela za prosvjetu* izašao je 29. veljače 1940. kao dvobroj.

U tom su *glasniku* – tijekom njegova izlaženja u 1940. i u početnim mjesecima 1941.²⁴ – tiskani ovi školski normativni akti, izdani od rukovodećih tijela Banovine Hrvatske:

Rješenje o stručnim ispitima za građanske škole od 12. prosinca 1939.; Naredba o analfabetskim tečajevima po selima i gradovima od 24. siječnja 1940.; Raspored predmeta i naučne osnove za analfabetske tečajeve i analfabetske produžne tečajeve od 24. siječnja 1940.; Obilježavanje smrtnoga dana dra Antuna Radića 10. veljače od 24. siječnja 1940.; Pravilnik o polaganju profesorskih ispita od 27. veljače 1940.; Odluka o postavljanju Ispitne komisije za polaganje profesorskih ispita u Zagrebu od 27. veljače 1940.; Naredba o priznavanju prava javnosti višim razredima Franjevačke klasične gimnazije s pravom javnosti u Varaždinu od 5. ožujka 1940.; Postavljanje Komisije za polaganje praktičnog učiteljskog ispita u Zagrebu od 5. ožujka 1940.; Postavljanje Komisije za polaganje praktičnog učiteljskog ispita pri Ispostavi Banske vlasti Banovine Hrvatske u Splitu od 5. ožujka 1940.; Postavljanje Komisije za polaganje praktičnog učiteljskog ispita u Osijeku od 5. ožujka 1940.; Pravilnik o osnivanju banovinskog Fonda za zdravstvenu zaštitu učenika i banovinskog Fonda za zdravstvenu zaštitu slušača Sveučilišta i visokih škola od 14. ožujka 1940.; Obilježavanje Dana Hrvatske enciklopedije prigodnim predavanjem 5. svibnja 1940. od 15. ožujka 1940.; Pravilnik o polaganju državnog stručnog ispita za učitelje vještina u srednjim, građanskim

²² *Narodne novine* su, za postojanja Savske banovine, bile službeno glasilo te Banovine. Od osnivanja Banovine Hrvatske, one su od svoga 195. broja, izašlog 29. VIII. 1939., postale službeni list i ove Banovine.

²³ SG... (17), 4.

²⁴ Posljednji njegov broj (sudeći prema sačuvanom kompletu, koji se nalazi u fondu periodike Nacionalne i sveučilišne knjižnice) izašao je 15. III. 1941.

i učiteljskim školama od 3. travnja 1940.; *Nabava Sabranih djela Antuna Radića za knjižnice pučkih škola* od 11. travnja 1940.; *Naredba o Banovinskom prosvjetnom savjetu* od 2. svibnja 1940.; *Postavljanje Ispitnog povjerenstva za stručne ispite bibliotekara, muzealaca i arhivista* od 25. svibnja 1940.; *Naredba o pomoćnim pučkim školama* od 4. kolovoza 1940.; *Naučna osnova za I. i II. razred pomoćnih pučkih škola* od 4. kolovoza 1940.; *Naredba o seoskim produžnim školama* od 19. rujna 1940.; *Pravilnik o polaganju dopunskog učiteljskog ispita za apsolvante klasičnih i realnih gimnazija i stručne učiteljske škole* od 13. studenog 1940.; *Naredba o višoj školi za tjelesni odgoj u Zagrebu* od 16. siječnja 1941.

Među banovim naredbama nalazila se i *Naredba o osnivanju Nakladnog zavoda Banovine Hrvatske* od 14. studenog 1940. Ovom je Naredbom – umjesto dotadašnje *Naklade školskih knjiga i tiskanica* – osnovan *Nakladni zavod Banovine Hrvatske* sa zadaćom da izdaje: “1. školske knjige za sve vrste škola; 2. stručne i naučne knjige i časopise; 3. knjige i časopise za opću prosvjetu naroda i za promicanje narodnog napretka u svim granama njegova života i rada; 4. djela hrvatskih književnika iz područja lijepe književnosti; 5. knjige i časopise za omladinu u svrhu što boljeg odgoja omladine u narodnom i moralnom duhu; 6. publikacije potrebne za obavljanje javne službe; 7. sve vrste tiskanica i školskog pribora za potrebe škola i ureda; 8. školska učila i sva nastavna sredstva za što bolje odvijanje rada u školama i naučnim zavodima”.²⁵

Od školskih akata, koje je izdao vladarski vrh (Namjениštvo), a koji se odnose na područje Banovine Hrvatske, navodimo ove: *Uredbu o otvaranju Uršulinske privatne potpune ženske realne gimnazije s pravom javnosti u Varaždinu* od 12. ožujka 1940., *Uredbu o priznavanju prava javnosti Narodnoj osnovnoj školi školskih sestara III. reda svetoga Franje u Međugorju* od 12. ožujka 1940., *Uredbu o dominikanskoj gimnaziji u Bolu s pravom javnosti* od 24. travnja 1940., *Uredbu o Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu* od 15. svibnja 1940.,²⁶ *Uredbu o glazbenim školama u Banovini Hrvatskoj* od 15. svibnja 1940.,²⁷ *Uredbu o važenju svjedodžbi Franjevačke potpune klasične gimnazije u Sinju* od 25. svibnja 1940., *Uredbu o postavljanju privremenih učitelja narodnih škola* od 11. listopada 1940., *Uredbu o visokoj bogoslovskoj školi u Splitu* od 9. veljače 1941.²⁸ i *Uredbu o skraćenom školovanju za učenike učiteljskih škola i o izuzetnom primanju učenika u V. razred učiteljskih škola* od 19. veljače 1941.²⁹

²⁵ SG br. 11/1940., 887-888.

²⁶ Tom je *Uredbom* (SG br. 5/1940.) zagrebačka Akademija likovnih umjetnosti potvrđena kao najviša školska ustanova “za umjetničku nastavu” i proglašena visokom školom “s rangom sveučilišnog fakulteta”.

²⁷ Tom je *Uredbom* (SG br. 5/1940.) zagrebačka Akademija glazbe i kazališne umjetnosti potvrđena kao “najviša prosvjetna ustanova za umjetničku naobrazbu”. Imala je 4 odjela: za kompoziciju i dirigiranje, za instrumente, za solo pjevanje i kazališnu umjetnost, te pedagoški odjel.

²⁸ Tom je *Uredbom* (SG br. 6/1941.) splitsko Centralno bogoslovsko učilište preustrojeno u Visoku bogoslovsku školu sa zadaćom da obavlja “bogoslovsko obrazovanje kandidata za katolički svećenički stalež”.

²⁹ Tom je *Uredbom* (SG br. 6/1941.) omogućeno učenicima IV. razreda učiteljskih škola da polažu “učiteljski diplomski ispit” i to “iznimno dok traje nestašica učitelja”. Iz istog razloga omogućeno je svršenim đacima ostalih srednjih škola da se mogu upisati u V. razred učiteljskih škola i, završetkom tog razreda, stjecanje zvanja učitelja pučke škole.

4. Statistički podaci o školstvu

U školskoj 1939./40. godini bilo je na području 676 općina Banovine Hrvatske 2.899 osnovnih škola sa 7.520 odjeljenja. U tim je školama radilo 7.485 učitelja i učiteljica. Od 442.699 školskih obveznika, školu nije pohađalo 54.133 ili 12,23%. Površina Banovine Hrvatske iznosila je 65.456 četvornih kilometara. U njoj su 31. prosinca 1939. živjela 4,024.602 stanovnika. Jedna osnovna škola dolazila je na 26,6 km² i na 1.388 stanovnika.

Od 88 građanskih škola, koliko ih je tada djelovalo u Banovini Hrvatskoj, 77 je bilo javnih i 11 privatnih. U javnim je građanskim školama bilo 15.068 učenika (od toga 9.413 m i 5.655 ž). Privatne je građanske škole pohađalo 1.087 učenika (od toga 171 m i 916 ž).

U Banovini Hrvatskoj je u to vrijeme bilo 208 stručnih škola s 897 odjeljenja. U njima se obrazovao 18.841 učenik (od toga 11.416 m, 7.425 ž) i 1.714 nastavnika. Od tog ukupnog broja stručnih škola bile su – po njihovu obrazovnom usmjerenju – 89 stručno-produžne škole, 62 ženske zanatske škole, 19 povremeni stručni produžni tečajevi, 13 trgovačke akademije, 10 muške zanatske škole, 3 dvorazredne trgovačke škole, 2 srednje tehničke škole, 2 pomorsko-trgovačke akademije, 2 domaćinske škole, 2 čipkarske škole, 1 obrtna škola, 1 ženska učiteljska domaćinska škola i 1 ženska stručna učiteljska škola. Za praktičnu obuku učenika pomorsko-trgovačkih akademija postojao je školski brod, zvan “Vila Velebita”.³⁰

Banovina Hrvatska je u školskoj 1939./40. godini imala 11 učiteljskih škola (od kojih 10 javnih i 1 privatnu s pravom javnosti). U javnim učiteljskim školama bilo je 1.475 učenika (926 m i 599 ž). Privatna učiteljska škola imala je 128 učenika.

U to vrijeme na području Banovine Hrvatske bilo je 59 gimnazija i to 47 javnih i 12 privatnih s pravom javnosti. U javnim gimnazijama bilo je 30.305 učenika (19.482 m, 10.823 ž), a u privatnim gimnazijama 3.293 učenika (2.211 m i 1.082 ž).³¹

Nastavno i ostalo osoblje u javnim gimnazijama sačinjavali su: 829 profesora, 287 suplenata, 65 učitelja vještina, 24 privremena učitelja vještina, 5 kontraaktualnih nastavnika, 138 honorarnih nastavnika, 24 nastavnika građanskih škola, 4 učitelja osnovnih škola, 8 tajnika, 45 podvornika i 83 podvornika-dnevničara. Nastavno osoblje privatnih gimnazija sastojalo se od 75 profesora, 92 suplenta, 4 učitelja vještina i 38 honorarnih nastavnika.

U javnim učiteljskim školama bilo je 198 profesora, 6 suplenata, 8 učitelja vještina, 1 privremeni učitelj vještina, 1 nastavnik građanskih škola, 5 učitelja osnovnih škola, 34 honorarna nastavnika, 1 tajnik, 11 stalnih podvornika i 8 podvornika-dnevničara. U privatnim učiteljskim školama radilo je 9 profesora, 2 suplenta i 5 učitelja vještina.³²

³⁰ *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939. - 26. VIII. - 1940.*, Zagreb 1940., 145 - 146.

³¹ *Isto*, 35.

³² *Isto*, 35.

Više i visoke škole te fakulteti u Banovini Hrvatskoj postojali su samo u Zagrebu. U školskoj 1939./40. godini bilo je ukupno 7.230 studenata (5.438 m, 1.792 ž), i to:

- u Višoj pedagoškoj školi 120 (32 m, 88 ž),
- u Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi 708 (537 m, 171 ž),
- u Akademiji likovnih umjetnosti 70 (55 m, 15 ž),
- u Akademiji glazbe i kazališne umjetnosti 68 (38 m, 30 ž),
- na Filozofskom fakultetu s farmacijom 1.368 (552 m, 816 ž),
- na Pravnom fakultetu 1.411 (1.175 m, 236 ž),
- na Bogoslovskom fakultetu 296 (svi m),
- na Medicinskom fakultetu 1.118 (868 m, 250 ž),
- na Veterinarskom fakultetu 412 (411 m, 1 ž),
- na Tehničkom fakultetu 971 (903 m, 68 ž), i
- na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu 688 (571 m, 117 ž).³³

5. Obavljeni i nedovršeni poslovi

Nakon uspostave Banovine Hrvatske njeni su prosvjetni organi uznastojali da se učitelji, nastavnici i profesori s područja ove Banovine, koji su se nalazili u službi u ostalim dijelovima Kraljevine Jugoslavije, vrate u ovu Banovinu. Tijekom školske 1939./40. godine uspio se vratiti nevelik broj tih djelatnika, jer je svega pet dana poslije nastanka Banovine Hrvatske započela ta školska godina i premještaji su tijekom njena trajanja rijetko bili mogući. Veći broj premještaja izvršen je napokon uoči početka školske 1940./41. godine. Za ovamo premještene hrvatske učitelje, nastavnike i profesore mnogo je značio taj povratak na njihovo domovinsko, hrvatsko tlo.

Prosvjetni organi Banovine Hrvatske također su uznastojali da se ranije potiskivani hrvatski nacionalni sadržaji iz nastavnih programa, nastave i udžbenika što adekvatnije vrate u hrvatske škole. Odjel za prosvjetu Banske vlasti izdao je 2. studenog 1940. *Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene*. U tim je *Uputama* naglašavano: “*Velike promjene koje su nastale u životu hrvatskoga naroda uspostavljanjem Banovine Hrvatske, što je posljedica rada i borbe hrvatskoga seljačkoga naroda i narodne inteligencije, odlučno traži da i naša srednja škola pođe novim putevima prema suvremenim narodnim potrebama i shvaćanjima (...) Glavni je nedostatak srednje škole bio u tome što je školsku mladež otuđivala narodu i tako odgajala nenarodnu inteligenciju, koja je bila zadvojena stranim duhom i nije dobro poznavala svoga rođenog naroda, njegovih kulturnih i socijalnih prilika i potreba (...) Obuka treba biti prožeta nacionalnim osjećajem i ljubavlju, pa gdje god bude trebalo nastavnici će učenicima dostojno prikazati nacionalne ideale, velikane i vrednote. Samo inteligenti, koji budu tako obrazovani, moći će valjano vršiti svoju buduću zadaću kao stručni ili prosvjetno narodni službenici bili oni učitelji, svećenici, liječnici, tehničari, privrednici ili pravnici. Naša škola ne smije dakle više otuđivati mladež*

³³ Isto, 43.

*narodu i domovini, nego naprotiv valja da što više posluži tome da mladež upozna narod i približi mu se (...) Ali nije dosta, da školska mladež dobro upozna svoj narod i domovinu, nego treba mladež naučiti i da ih ljubi i cijeni (...) Ukratko, valja nastojati, da naše poučavanje bude što više u narodnom duhu (...) Stoga se više ne smije u nastavi zapostavljati gradivo iz hrvatske povijesti, književnosti i zemljopisa. Ali će nastavnici također uvijek paziti da u obuci i u odgojnom postupku ne povrijede nacionalne i vjerske osjećaje učenika drugih narodnosti i drugih vjera (...) Djelovanje škole, sav njezin duh, treba biti takav da se učenici u njoj mogu postupno uživljavati u zajednice, kojima pripadaju, počevši od doma, sela, grada, razreda i škole do naroda i države, crkve i opće ljudske zajednice. Nije škola zbog pojedinca, nego zbog zajednice (...) Škola ne smije biti neutralna ni prema suvremenim zbivanjima bilo u svom narodnom prostoru bilo izvan njega. I u školi treba da se osjeća i zna što i tko skuplja i drži na okupu narod, koje su i kakve su narodne težnje i kakve su prilike u svijetu. No nastavnik govoreći o tom, mora biti strogo i potpuno objektivan, ne smije biti strančar (...) Da se postigne potrebno jedinstvo u nastavi, svi nastavnici valja da u obuci međusobno surađuju. Stoga će nastavnici pojedinih razreda na koncu svakog mjeseca držati sjednice razrednoga vijeća radi usklađivanja svojih odgojnih i obrazovnih načela i nastavne metode, kao i radi koncentracije i koordinacije gradiva (...) Kako na način poučavanja, isto tako valja paziti i na nastavni jezik, pa svi nastavnici treba da se u obuci služe čistim i lijepim narodnim govorom. U školi valja upotrebljavati naučnu terminologiju, koja je uobičajena u Banovini Hrvatskoj”.*³⁴

Dana 6. studenog 1940. donesena je *Izmjena i dopuna nastavnog plana i naučne osnove za narodne osnovne škole u Banovini Hrvatskoj*. Najviše se tih izmjena i dopuna odnosilo na nastavne predmete zemljopis i povijest. U III. razredu trebalo je – u okviru zemljopisa – najveću pozornost posvetiti upoznavanju Banovine Hrvatske, te obraditi njezin smještaj i granice, oblik tla, vode, podneblje, značajnije biljke i životinje, rude i ljekovita vrela, stanovnike i njihov život, zanimanja, narodnost, vjeru i narodnu kulturu, važnija mjesta, promet, upravu... U upoznavanju uprave valjalo je upoznati sastav i nadležnosti općinskog poglavarstva, kotarskog načelstva i Banske vlasti. Povijest u III. razredu trebala je obuhvatiti ove sadržaje: “1. Povijest škole (na temelju školske spomenice i usmene predaje). 2. Povijest mjesta na temelju zabilježaka i usmene predaje o povijesnim spomenicima u mjestu i osobama iz prošlosti (koliko toga ima). 3. Povijest zavičaja. 4. Narodni običaji i vjerovanja u vezi s vjerom Hrvata i Srba prije pokrštenja. 5. Mitološke crtice o Perumu, caru Trojanu, vješticama, vilama, vukodlacima i slično. 6. Avari i priča o dolasku Hrvata i Srba. 7. Ljudevit Posavski i borba Hrvata za oslobođenje od Franaka. 8. Sv. Ćiril i Metodije. 9. Kralj Tomislav i Dimitrije Zvonimir. 10. Mongoli u Hrvatskoj. 11. Kulin-ban. 12. Sv. Sava. 13. Knez Lazar. 14. Muhamed. 15. Karađorđe. 16. Život seljaka u pređašnjim vremenima (kmetovi, plemići – u vezi s kakvim plemićkim dvorcem ili starim gradom). Na to nadovezati podatke o Matiji Gupcu, o Antunu i Stjepanu Radiću”. – Povijest u IV. razredu obuhvaćala je 24 teme, među kojima ih se najviše odnosilo na hrvatsku prošlost. U toj je prošlosti – prema

³⁴ SG br. 11/1940., 888-898.

tim programskim dopunama – osobito trebalo obraditi: hrvatske vladare narodne krvi (Trpimira, Tomislava, Petra Krešimira, Zvonimira); posljednjeg hrvatskog vladara narodne krvi i biranje vladara iz kuće Arpadović; hrvatski izbor vladara iz habsburške kuće; Nikolu Šubića Zrinskog; veliku seljačku bunu u Hrvatskoj i život seljaka u njeno doba; Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana; oslobođenje hrvatskih krajeva od Turaka, Dubrovnik kao nezavisnu državicu; život hrvatskih seljaka u doba Marije Terezije i Josipa II.; Hrvatski narodni preporod; bana Josipa Jelačića i ukinuće kmetstva; Josipa Jurja Strossmayera i Antu Starčevića; Antuna i Stjepana Radića; Vladka Mačeka i stvaranje Banovine Hrvatske.³⁵

Odjel za prosvjetu Banske vlasti Banovine Hrvatske osnovao je niz stručnih komisija i za izradu izmjena i dopuna nastavnih programa u stručnim i srednjim školama. Izvršeni su i potrebni dogovori o reviziji postojećih udžbenika, kao i o pisanju pojedinih novih udžbenika za hrvatski jezik, povijest i zemljopis u osnovnim, građanskim, stručnim i srednjim školama. Bio je to – ukupno uzevši – pozamašan posao, za čije je izvršenje trebalo i potrebno vrijeme. Većina tih poslova nije dovedena do kraja. U Europi se odvijao rat, čiji su se odrazi očitovali i na hrvatskom tlu u vidu sve alarmantnijeg rasta cijena i nestašice pojedinih potrošnih roba, sve izrazitijeg nezadovoljstva ljudi, sve upadljivijeg poremećaja i nesigurnosti pomorskog poslovanja, sve teže krize turističke djelatnosti, sve češćih mobilizacija rezervnih sastava vojske... Iako je 14. siječnja 1940. donesena *Uredba o izbornom redu i ustrojstvu Sabora Banovine Hrvatske*,³⁶ izbori za ovaj Sabor – do početka agresije na Kraljevinu Jugoslaviju – nisu održani, kao što nisu održani ni izbori za novi sastav raspuštene Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije. Ta je agresija uslijedila 6. travnja 1941. U početnoj fazi te agresije – 10. travnja 1941. – ugasila se i Banovina Hrvatska.

Ivo Perić, Zagreb

(Summary)

SCHOOL NORMATIVE DEEDS AND THE CONDITION OF SCHOOL SYSTEM IN AUTONOMOUS BANOVINA OF CROATIA (1939 – 1941)

Unfavorable position of Croatian people in monarchist Yugoslavia instigated Croats to constant political battle. Under the influence of this battle, in which all classes within Croatian society participated, and international political circumstances, that threatened the existence of the Kingdom of Yugoslavia, there was political Agreement between Dragiša Cvetković, the president of Yugoslav Government and Vladko Maček, leader of Croatian National Movement, on forming Autonomous Banovina of

³⁵ *Isto*, 898 - 900.

³⁶ *NN* br. 12/1940., 1-2.

Croatia, in which the majority of Croatian people was embraced. Education and school system were under the autonomous jurisdiction of Banovina.

This article presents school normative deeds, valid in the Banovina of Croatia, those reached by the autonomous bodies from the Banovina of Croatia, and those reached by the state government (three-member Regency).

The author described the situation with elementary, vocational, high and higher education in the Banovina of Croatia, as well as intentions from its Department for Education to improve educational work in schools. For achieving some of the results (which, for instance, intended to fundamental development of teaching curriculum and making better textbooks) the time was essential. War was becoming more intensive in Europe and had negative impact on every-day life in the Croatian territory. After declaration of war to the Kingdom of Yugoslavia the Banovina of Croatia also disappeared. It lasted a little more than a year: from August 26th 1939 until April 10th 1941.

Key words: normative acts, education, history of education,
Banovina of Croatia, 1939-1941